

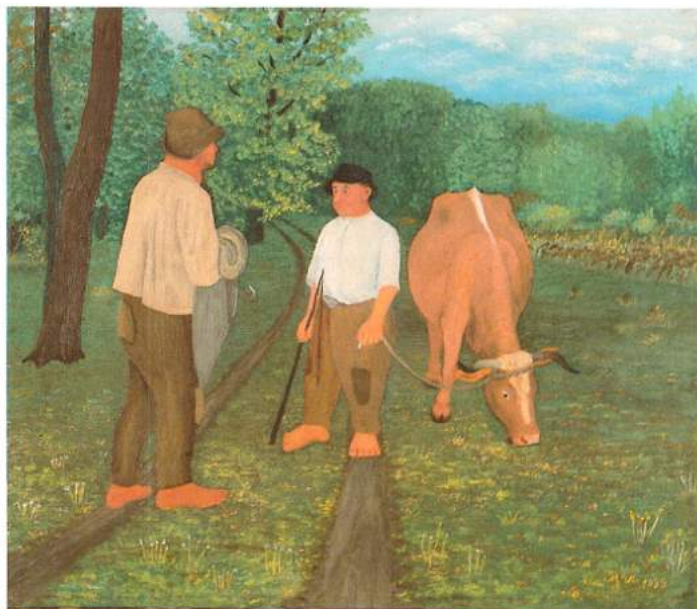
neoromantizmu, novoj figuraciji i neoekspresionizmu (N. Kavurić-Kurtović, Z. Lončarić, I. Friščić, I. Lesiak, J. Bifel, P. Jakelić). Neke tehnike izvornoga nadrealizma (automatizam) pojavljuju se na području konceptualne umjetnosti (S. Dimitrijević-Braco), a u širem smislu također na filmu i fotografiji.

LIT.: Z. Mrkonjić, Prisutnost nadrealizma: od geste do nove figuracije, ŽU, 1967, 3–4. — I. Zidić, Nadrealizam i hrvatsko slikarstvo, ibid. — Nadrealizam – socijalna umetnost 1929–1950 (katalog), Beograd 1969. — A. Breton, Nadrealistički manifest (prijevod M. Dobrović i Z. Mrkonjić), Kolo, 1971, 12. — I. Zidić, Nadrealizam i hrvatska likovna umjetnost (katalog), Zagreb 1972. — G. Gamulin, Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća, I, Zagreb 1987. Ž. Kć.

NAHODOVIĆ, Radun, zlatar (Dubrovnik, druga pol. XV. st.). God. 1473. oblikovao je dvanaest srebrnih zdjelica za jednoga mletačkoga naručioca te posudu za umivanje, vrč, pribor za jelo i dvije kutije za I. Ranjinu. God. 1476. radio je pozlaćeni vrč i posudu za umivanje kao dar Republike za vjenčanje Matije Korvina. Zajedno s Ivanom Progonovićem izradio je 1479. srebrni križ s emajlom za Jurja Konstantina Florijeve, a 1481. vlastelinu iz obitelji Ranjina pozlaćeni vrč i posudu za umivanje. Djela mu nisu očuvana.

LIT.: C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. stoljeća, SHP, 1949, 1, str. 189, 192, 205, 212. R.

NAIVNA UMJETNOST (primitivna ili izvorna u.) u Hrvatskoj oslanja se na slikarstvo i drvorezbarstvo pučkoga podrijetla (glaže, kipci, kućni oltari, votivne slike, tabulati). Jezik te »ars minor« proizlazi uglavnom iz zakasnjele i provincijalizirane kasnobarokne lik. produkcije. U XIX. st. u naše krajeve dolaze tzv. putujući slikari koji u periferne sredine donose odjeke suvremenih eur. stilova. Naivna interpretacija bidermajerskoga portreta vidljiva je u djelima anonimnih slikara, npr. u »Portretu Šimuna Salghettija« (priv. zbirka, Zadar) ili »Portretu Ane Drašković« (dvorac Trakošćan). F. K. Giffinger, koji djeluje u Slavoniji i Vojvodini, pojednostavnio je bidermajerski portret do izraza krotke »naivnosti«. Tragovi »primitivne spontanosti« vidljivi su i u slikama splitskoga liječnika i arheologa amatera F. Bratanića.

M. VIRIUS, *Krava na paši* (1939). Zagreb, Moderna galerija

Prvi predstavnik naivne umjetnosti u Hrvatskoj u modernome smislu bio je pandurski časnik i činovnik financijske uprave A. Barač. Slikao je u akvarelu vedute jadranskih gradova te događaje iz života spontanom iskrenošću; to su najčešće romantična očitovanja u sentimentalnim temama, svojevrsne naivne autobiografije (»Antun Barač s djecom plače na ženinu grobu«). Opći duh romantizma koji prevladava u slikarstvu i književnosti toga doba bio je pogodno tlo za iskazivanje osobnosti naivnih umjetnika. Ponekad oni bitno mijenjaju instrumentarij romantičnoga slikarstva; tako je npr. S. Marjanović, svećenik, ilirski pjesnik i skladatelj amater, u naivnoj maniri varirao engleske pejzažiste XIX. st. Među prethodnike naivne umjetnosti iz toga doba ubrajaju se još A. Kunz, F. Drež, J. Šašel, M. Olivero, V. Župančić i Đ. Friedrich.

Za afirmaciju pojma naivne umjetnosti u novije doba najveću važnost ima pojava hlebinske slikarske škole u istoimenu selu u Podravini.

»Slikarska škola u Hlebinama« spominje se prvi put javno u zagrebačkim »Novostima« 1932. u članku o radu K. Hegedušića sa slikarima seljacima. Nastanku hlebinske slikarske škole pogodovalo je širenje populističkih zamisli u Hrvatskoj koje su poticale ruralizam, seljački književni i opći kulturni pokret. Još uvijek živi zahtjev za »našim likovnim izrazom« (A. G. Matoš, Lj. Babić), dok lijeva inteligencija ističe potrebu jačanja socijalno usmjerene umjetnosti. Pošavši od takvih pretpostavki, K. Hegedušić 1925. određuje »našu« ili »pučku umjetnost« kao izraz koji je u nacionalnome smislu samostalan i nezavisan od utjecaja Zapada, a istodobno je socijalan. U Parizu je 1927. naslikao temperu »Bilo nas je pet

I. RABUZIN, *Dva sunca* (1961)

P. SMAJJIĆ, *Adam i Eva* (1934). Zagreb, Hrvatski muzej naivne umjetnosti

I. GENERALIĆ, *Drvasjeće* (1959). Zagreb, Hrvatski muzej naivne umjetnosti

vu kleti« u kojoj je koloritom, tipologijom i motivom, zajedno s tehnikom slikanja na staklu, predstavio temeljnu formulu početnoga razdoblja hlebinske škole. S hlebinskim seljacima I. Generalićem i F. Mrazom počeo je K. Hegedušić raditi 1930. Već 1931. odlučio je da se na sljedećoj izložbi umjetničke grupe »Zemlje« u Zagrebu pokažu i rezultati slikarske škole iz Hlebina. I. Generalić i F. Mraz izlagali su kao gosti na III. izložbi »Zemlje« u Zagrebu 1931. Poslije će se tim slikarima seljacima na izložbama pridružiti i M. Virius (1889 – 1943). Poslije II. svj. rata I. Generalić postaje središnja ličnost hlebinske škole, dajući prve poduke većini predstavnika tzv. druge generacije (F. Filipović, D. Gaži, M. Kovačić, I. Večenaj, J. Generalić, M. Mehke i I. Lacković Croata). U djelovanju hlebinske škole razabiru se dva stilsko-tematska razdoblja. U međuratnome se razdoblju, pod utjecajem K. Hegedušića, zahtjev za socijalnom tematikom proširio i na hlebinsku školu, te ona pretežito njeguje motive društvenih suprotnosti i svakodnevne stvarnosti. U poslijeratnome razdoblju I. Generalić i tzv. druga generacija nastavljaju razvijati raniji formalni rekvizitarij (površina

shvaćena dvoplošno, lokalna boja, jasan crtež), ali unose i mnoge promjene. Sve se češće pojavljuju romantični koncept podravskoga krajolika, lirski idealizacija života na selu, metafora i sklonost fantastici. Potvrdi hlebinske škole u međunarodnim razmjerima pridonijelo je sudjelovanje njezinih predstavnika na Bijenalu u São Paulu (1955) i na izložbi »50 godina moderne umjetnosti« u Bruxellesu (1958), te na velikim međunarodnim izložbama naivne umjetnosti u Knokke-le-Zouteu, Baselu, Baden-Badenu, Münchenu, Rotterdamu, Parizu, Bratislavi i Zagrebu.

Širenju naivne umjetnosti na području bivše Jugoslavije pridonijele su upravo izložbe hrv. slikara seljaka (I. Generalić, F. Mraz, M. Virius) u Varaždinu (1936, 1938, 1939), Karlovcu (1937), Beogradu (1937, 1938, 1939), Zagrebu (1938, 1939), Koprivnici (1938), Požarevcu (1938), Čačku (1938) i Kragujevcu (1939). Usporedno se razvija i naivno kiparstvo. Skulpture M. Smoka, seljaka iz Krašića, bile su dostupne javnosti još 1920. na izložbi »Hrvatskoga radiše« u Zagrebu. Radnik L. Torti izlagao je 1925. svoje kamene kipove na groblju u Cavtatu. Kipar seljak P. Smajić izlaže od 1934. U poslijeratnome razdoblju potvrdile su se snažne kiparske osobnosti naivne umjetnosti: Dragica Belković, J. Bičanić, J. Dolenc, B. Gaži, M. Generalić, M. Hegedušić, J. Horvat (Joška), S. Kičin, M. Kuzman, M. Mihunica, Katica Parađ-Vojković, Franciska Petelinšek, K. Trumbetaš, Kata Vizvari.

Poslije II. svj. r. amatersko je stvaralaštvo poticano kulturnom politikom; u Hrvatskoj su slikari seljaci okupljeni u ograncima »Seljačke sloge« koja 1952. osniva »Stalnu izložbu seljaka slikara« u Zagrebu, iz koje je nastao prvi muzej naivne umjetnosti – Galerija primitivne umjetnosti u Zagrebu, danas Hrvatski muzej naivne umjetnosti. Nekoliko snažnih osobnosti zadobiva u poslijeratnome razdoblju međunarodni ugled: već navedeni I. Generalić, D. Gaži, I. Večenaj, J. Generalić, I. Lacković Croata, te M. Skurjeni, E. Feješ, I. Rabuzin, S. Stolnik, M. Brusić-Kovačica, E. Buktenica, D. Jurak, St. Stolnik. Osnivaju se galerije naivne umjetnosti u Hlebinama (1968), Zlataru (1971). Nastaju mnogobrojne kolonije slikara i kipara naivaca (Zlatar, Ernestinovo, Novi Vinodolski). Sve to pridonosi širenju naivne umjetnosti izvan njezinih tradicionalnih središta. Važne međunarodne izložbe naivne umjetnosti priređene su u Zagrebu (Naivi 70, Naivi 73, Naivi 77, Naivi 87), a izložba »Od Rousseaua do danas« održana je u Zagrebu, Beogradu, Rijeci i Ljubljani (1970). Tu pojavu prati sve bogatija izdavačka djelatnost u zemlji i inozemstvu.

LIT.: O. Bihalji-Merin, Umetnost naivnih u Jugoslaviji, Beograd 1959. – K. Prijatelj, Splitski slikari XIX. stoljeća (katalog), Split 1959. – Slikarstvo XIX. stoljeća u Hrvatskoj

I. VEČENAJ, *Pomrčina sunca* (1966)

(katalog), Zagreb 1962. — *Ž. Grum*, Hlebinska škola, Zagreb 1962. — *G. Gamulin*, Prema teoriji naivne umjetnosti, Kolo, 1965, 5. — *B. Kelemen*, Naivno slikarstvo Jugoslavije, Zagreb 1969. — *V. Maleković*, Hrvatska izvorna umjetnost, Zagreb 1973. — *G. Gamulin*, Pittori Naifs della Scuola di Hlebina, Verona 1974. — *V. Maleković*, I Naifs Croati, Novara 1975. — *B. Kelemen*, Seljaci i radnici slikari i kipari između dva rata (katalog), Zagreb 1979. — *K. Dimitrijević*, Naiva u Jugoslaviji, Beograd 1979. — *M. Špoljar* i *T. Šola*, Hlebinski krug — pedeset godina naivnog slikarstva (katalog), Zagreb 1981. — *V. Gracin-Čuić* i *N. Križić*, Naivi 87 (katalog), Zagreb 1987. — *N. Vrkljan-Križić* i *M. Susovski*, Naivna umjetnost, oeuve katalog (monografija) Galerije primitive umjetnosti, Zagreb 1991. — *J. Depolo*, Naivna umjetnost, 60 godina poslije (katalog), Zagreb 1992. VI. Mě.

NAKIĆ, Ljubomir, slikar (Zadar, 13. XII. 1901 — Split, 13. VI. 1961). Učio na Akademiji u Firenci i u Splitu kod V. Meneghella-Dinčića; pretežno živio u Splitu. Slikao je u ulju i akvarelu mrtve prirode i krajolike iz Dalmacije. Jedan je od organizatora i sudionika ilegalne izložbe u ateljeu M. Studina u Splitu 1942. Bio je nastavnik crtanja u zbjeugu u El Shattu u Egiptu 1944. Samostalno izlagao u Šibeniku (1931) i Splitu (1938, 1954, 1960).

LIT.: *F. Leontić*, Izložba akvarela Ljubomira Nakića, Slobodna Dalmacija, 26. X. 1960. N. B. B.

NAKIĆ, Petar, graditelj orgulja (vjerojatno selo Bulić kraj Benkovca, II. 1694 — ?, nakon 1769). Teologiju učio kod franjevac u Šibeniku i Veneciji, zanat graditelja orgulja u Veneciji kod G. B. Piaggie. — Njegova je radionica u Veneciji izradila oko 350 orgulja. Od potvrđenih Nakićevih orgulja u Dalmaciji su očuvane orgulje u crkvi: Gospe od Karmela u Nerežišćima (1753) i Supetru na Braču, u katedrali u Rabu (poslije 1756) i u crkvi Sv. Frane u Šibeniku (1762). Važna su ostvarenja Nakićeve radionice orgulje na Visovcu (1770) i kod benediktinki na Rabu. Ormari orgulja ukrašeni su drvorezbarijama.

LIT.: *L. Šaban*, Graditelj orgulja P. Nakić i Šibenik, Radovi HIJZ, 1967. — *Isti*, Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, Arti Musices, 1973, 4. — *Isti*, Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, Prilozi — Dalmacija (Fiskovićev zbornik, I), 1980. R.

NAKIĆ, Špiro, arhitekt (Split, oko 1874 — ?). Nakon Više obrtničke škole u Trstu završio arhitektonski odsjek bečke Akademije. Radeći u građevnom odsjeku ministarstva, do 1900. projektira u Beču neke građevine; potom polaže građevinski majstorski ispit i dolazi u Split, gdje projektira stambenu i poslovnu kuću svojega oca Vicka Nakića na zap. strani Narodnoga trga, u suvremenu secesijskome stilu (1902). Sudjelovao je i pri gradnji Biskupske palače u neorenesansnome slogu (1903). D. Ki.

NAKIĆ-VOJNOVIĆ, Ivan, graditelj (Knin, 1763 — Padova, oko 1805). Školovan u vojnome učilištu u Veroni. Radio na regulaciji rijeke Brente i Dragonje u Istri. Uredio trogirске mlinove, sudjelovao pri gradnji dalm. cesta, popravljao zvonik splitske katedrale, radio na tornju Velike straže u Zadru.

LIT.: *C. Fisković*, Ignacije Macanović i njegov krug, Prilozi — Dalmacija, 1955.

NAKIT. Nošenje nakita, kićenje i urešavanje poznato je u ljudskim zajednicama gotovo od samih početaka civilizacije. U osnovi, urešavanje nakitom imalo je dvostruku svrhu: magijsku, vezanu uz vjerovanje u magijsku moć pojedinih predmeta, oblika ili materijala, i socijalnu, koja je odgovarala nastojanju pojedinaca, grupa ili društvenih klasa da istaknu posebnost svojega društvenoga položaja.

Iz mlađega kamenoga doba očuvani su amuleti u obliku okruglih ili ovalnih keramičkih pločica, ogrlice od školjaka, puževa i kamenčića, a u bakreno doba pojavljuje se, premda vrlo rijetko, i nakit od zlata, koje je u prirodi samorodno.

Od početka brončanoga doba proizvodnja nakita doživljava procvat. Iz područja bogatih kovinom šire se utjecaji određenoga stila urešavanja, te se tako oblikuju specifične kulturne grupe u kojima stil i način izradbe brončanih ukrasnih predmeta svjedoče o kulturnim i društveno-gospodarskim odnosima etničkih skupina. Dijelovima odjeće — pojasevima, pojaskom okovima, kopčama i drugim predmetima poklanja se pri izradi velika pozornost, te oni osim funkcionalne imaju i ukrasnu vrijednost. To se poglavito odnosi na brončane kopče za odjeću (*fibule*), koje se stoljećima zadržavaju u upotrebi, te se tako po tipu fibule mogu utvrditi plemenske grupe i radionička središta ili regije u kojima su proizvedene. Po bogatstvu tipova i inačica nakita osobito se izdvaja razdoblje starijega i mlađega željeznoga doba, kada se oblikuju veće plemenske zajednice. Po nakitu i dijelovima nošnje razlikuju se Liburni, Japodi, Daorsi i druga plemena. Za izradbu nakita upotrebljavaju se osim bronce srebro, zlato, želje-

zo, staklo te jantar koji se uvozi. Prema brojnim nalazima može se zaključiti da jantarni ukrasi čine sastavni dio japodske i liburnske nošnje. Iz istoga su razdoblja brojni primjeri lijevanih brončanih ogrlica (*torkves*), narukvica i sljepoočnica, ponekad vrlo teških i masivnih. Prodor Kelta — III. st. — unosi nove elemente u materijalnu kulturu autohtonih stanovnika. Iz toga su razdoblja posebno važne brončane pojase kopče s prikazima konjskih glava, izvedenih u plitkome reljefu. Osim fibule, tipičan je keltski nakit bio torkves s ukrasnim krajevima, izrađen od bronce, zlata ili elektrona (prirodne legure srebra i zlata), a nosio se oko vrata ili ruke.

Rimski nakit nema osobito raskošnih ili reprezentativnih primjeraka; izrađuje se zlatni nakit kombiniran s dragim kamenjem jarkih boja i prirodnim biserima (ogrlica iz Nina). Rimljani su prvi upotrebljavali zaručničko i vjenčano prstenje. Poznata središta obrade kovina i zlatarstva bili su Siscia (Sisak) i Salona (Solin), odakle potječe i najviše očuvanih predmeta.

Na prijelazu iz antike u rani srednji vijek upravo nakit pruža najsigurniji oslonac za etničko prepoznavanje arheol. nalaza. Za germanske došljake karakteristične su fibule i drugi nakit nošen u paru. Fibule od glatkoga srebrnoga lima, često velikih dimenzija, karakteristične su ze Ostrogote (nalaz iz Iloka i Siska). Za Germane su karakteristične i pojase kopče, ponekad urešene jednako kao i fibule glavom ptice grabljivice. U drugoj pol. VI. st. dolazi do novoga vala seobe naroda i tada u naše krajeve zajedno s Avarima prodiru i Slaveni. S njima dolazi i nakit iz crnomorskih radionica, o čemu svjedoče nalazi luksuznoga srebrnoga nakita i ukrasa iz kneževskoga groba u Čadavici (VII. st.). Nalazi iz VII. i VIII. st., pretežno u panonskim krajevima, pripadaju tzv. slav.-avarskoj kulturi unutar koje se pojavljuju i tragovi biz. utjecaja. Među ukrasnim predmetima te kulture ističu se garniture okova, jezičaca i spona s pojasa konjske opreme. Tipične su tiještene i granulirane naušnice s privjeskom u obliku okrenute piramide, kao i biz. grozdolike i zvjezdolike naušnice.

Na području Hrvatske nastaju u IX. st. dva hrv. državna središta, na Jadranu i u Posavini. Domaće starohrv. radionice u Dalmaciji izrađuju nakit kićena stila u tradiciji biz. zlatarstva, poglavito razne tipove naušnica grozdolika i naroskana oblika, te naušnice s jednom ili više jagoda. Izrađene su često od plemenitih kovina, u tehnici filigrana i granulacije. U međurječju Save i Drave domaće radionice nakita nastaju kasnije, tek od X. st., i pripadaju uglavnom bjelobrdskoj kulturi. Značajka je toga nakita jednostavnost i rustičnost izrade i oblika te pretežna uporaba tehnike lijevanja. U Sisku je vjerojatno postojala i u XI. st. radionica naušnica bjelobrdskoga tipa, što dokazuju nalazi kalupa. Učvršćivanjem kršćanstva prestaje običaj polaganja vrijednih predmeta uz pokojnika. Važne podatke o luksuznome biz. i srednjovj. nakitu daje nekoliko predmeta očuvanih u crkv. riznicama te mnogi arhivski dokumenti, očuvani osobito u Dubrovniku, u kojima se ponekad vrlo detaljno opisuju vrste i oblici nakita. U razdoblju XII — XV. st. nosilo se mnogo nakita, među kojemu je velika raznovrsnost prstenja. Veliko prstenje od pozlaćene bronce nosili su biskupi iznad rukavica na svečanostima vezanim uz crkv. praznike. Osobito je važno pečatno prstenje s heraldičkim motivima urezanim u kovinsku podlogu ili umetnute ant. i suvremene geme. Prstenje u osnovi ima gotička obilježja a izrađuju ga uglavnom domaće majstori odgojeni na kasnoant. i biz. tradiciji, što im daje posebne karakteristike i izdvaja ih u posebnu grupu. Naušnice iz toga doba različitih su oblika: s dvije ili tri jagode, lepezaste, s privjescima i piramidnim završecima. Iz arhivskih se podataka zna da ih je bilo vrlo skupocenih — od zlata, s rubinima, safirima, smaragdima, optočenih biserom. Na pojasevima su se često nosile skupocjene kopče urešene niellom, emajlom ili graviranjem. Nerijetko su na njima ugravirani natpisi, a najljepši i najstariji primjerak u nas je zapon humskoga kneza Petra, nastao oko 1230; izrađen je od zlata, urešen graviranim biljnim i životinjskim motivom s dvojezičnim natpisom, na hrv. i tal. jeziku.

Među najljepše primjerke gotičkoga luksuznoga nakita od zlata s raznobojnim dragim kamenjem i biserima ubrajaju se votivni darovi iz ruke Sv. Šimuna u Zadru. Ističe se kruna urešena rubinima, smaragdima i biserima, te dvadesetak raskošnih prstenova, od kojih su neki urešeni emajlom. Jedan od njih ima starofrancuski natpis ljubavnoga sadržaja, a drugi molitveni pozdrav na latinskome jeziku. U riznici zagrebačke katedrale čuvaju se dva vrijedna primjerka gotičkoga draguljarstva: tzv. Gyulayeva mitra iz XIV. st., izvedena od zlata i dragoga kamenja, u oblicima visoke gotike, te križ na lancu koji je pripadao zagrebačkomu biskupu Luki Baratinu (1500 — 10), urešen emajlom, dragim kamenjem i tipičnim orna-